https://coth.ui.ac.ir/?lang=en
Journal of Comparative Theology
E-ISSN: 2322-3421
Document Type: Research Paper
Vol. 14, Issue 2, No.30, Autumn & Winter 2023-2024 pp.17-38
Receive:01/11/2022 Accepted: 26/092023

The Discourse Analysis of Spiritual Life Zones in Wayne W. Dyer and Muhammad Reza Hakimi's Views

Maedeh Khiweh
Ph.D. Student, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Ahl al-Bayt Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran
mkhiweh@yahoo.com

Mohammadreza Sotoudehnia *
Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Ahl al-Bayt Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran
m.sotudeh@ltr.ui.ac.ir

Mahdi Motia
Associate professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Ahl al-Bayt Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran
m.motia@ltr.ui.ac.ir

Abstract

One characteristic of the modern age is the attempt to separate religion from the secular world, confining it to a specific aspect of life and replacing it with a new form of spirituality. This study compared the viewpoints of Muhammad Reza Hakimi and Wayne Dyer regarding the principles of spiritual life. These principles were categorized into three branches: spiritual insight, spiritual affection, and spiritual method. In terms of spiritual insight, Hakimi and Dyer had differing beliefs about God, guidance, and justice. Dyer's monotheistic system was minimalistic, while Hakimi's system was more comprehensive. However, they shared similarities in their spiritual affection although their approaches to loving God, people, and nature differed. Furthermore, their spiritual methods and practices in worship, mystical journeys, and acquiring virtues varied. Conventional forms of worship were replaced with daily meditation in Dyer's approach, whereas Hakimi emphasized individual and social divine spirituality. Dyer advocated for individual and anti-religion spirituality, while Hakimi proposed individual and social divine spirituality. Hakimi's works primarily focused on content, whereas Dyer's works were more practical and functional in nature. The methodology employed in this study was discourse analysis based on Van Dijk's theory.

Keywords*:* Muhammad Reza Hakimi, Spirituality, Wayne Dyer, Van Dijk, Discourse Analysis

*Corresponding author

Khiweh, M., Sotoudehnia, M., & Motia, M. (2023). The Discourse Analysis of Spiritual Life Zones in the view of Wayne w. Dyer and Muhammad Reza Hakimi. *Comparative Theology*, *14*(30), 17-38.

2322-3421© University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

https://doi.org/10.22108/coth.2023.135602.1770

Introduction

Spirituality encompasses various aspects and holds different interpretations. From a divine and Islamic perspective, spirituality represents a means of connecting with the Almighty God through faith. However, some contemporary scholars argue that spirituality can exist independently of religion. It is an inner sense of fulfillment that can be associated with perceiving life as exclusive to this world or having belief in an afterlife (Malekian, Moshtaghi, & Mahjouri, p. 276). This study aimed to explore the fundamental principles of spiritual lifestyles as depicted in the works of Muhammad Reza Hakimi, an esteemed Islamic scholar and Shia-Iranian thinker. Additionally, it examined the core elements of non-divine spirituality as presented in the works of Wayne Dyer. Muhammad Reza Hakimi (1935-2021) possesses extensive knowledge and is recognized for his scholarly contributions. His notable work, "al-Hayat," serves as a comprehensive scientific and Islamic encyclopedia, drawing references from the holy Quran and hadiths. Hakimi collaborated with his brothers, Muhammad and Ali, in compiling this significant publication (Hakimi, Al-Hayat, Vol. 9, 17). Wayne W. Dyer (1940-2015), an American writer and lecturer with a Ph.D. in psychology, gained acclaim as an exceptional lecturer in the United States in 1978. In 2011, Watkins Magazine acknowledged him as the third most influential figure in the realm of spirituality worldwide. Dyer was affectionately referred to as "the father of motivation and spirituality" by his followers (Sharifidoost, Exploration of Emerging Spiritualities, p. 95).

Materials and Methods

This research focused on analyzing the discourse surrounding the fundamentals of spiritual lifestyle and its characteristics in the works of Muhammad Reza Hakimi. This included examining Quranic verses, traditions, and teachings related to various aspects of Islamic human life. Additionally, the study explored the fundamentals of non-divine spiritual life as presented in the works of Wayne Dyer, who was identified as a new spiritualist. The analysis involved categorizing and comparing these principles within three broad branches: religious attitudes, religious orientation, and religious methods. Religious attitudes encompassed beliefs in God, contemplation of the afterlife, and understanding guidance. Religious orientation referred to the emotional aspects of one's personality, such as love for humanity, nature, the world, and justice. Lastly, religious methods encompassed practices of worship, cleanliness, spiritual elevation, and moral virtues. The selection of main topics aligned with the Islamic tradition of dividing the day and night into significant subtopics that corresponded to the issues discussed by Hakimi and Dyer. The methodology employed in this study was discourse analysis based on Van Dijk's linguistic approach. Van Dijk proposed a series of steps for analysis, including: 1) describing the details of the text, 2) uncovering the implied meaning within the text, 3) analyzing coherence, 4) examining word usage, 5) contrasting different elements, 6) analyzing examples and evidence, 7) assessing validity of sources, 8) analyzing the role of individuals involved, 9) identifying any ambiguities, and 10) analyzing the emphasis placed on content. (Van, Dijk,2000)

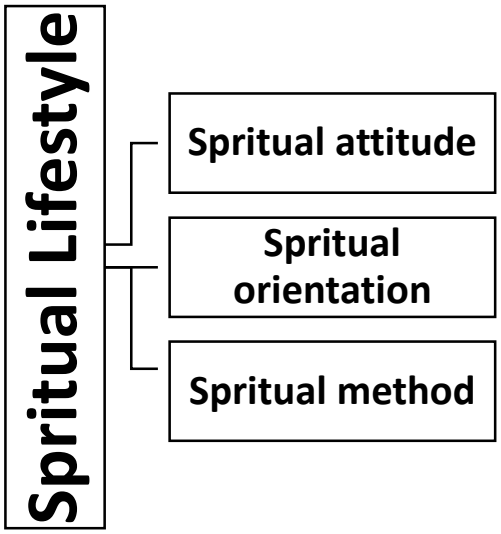

Fig. 1: Spiritual lifestyle

Discussion

By evaluating and analyzing the fundamental spiritual approaches of Hakimi and Dyer, this study yielded several findings. These approaches encompassed religious attitudes, spiritual orientation, and spiritual methods. Religious attitudes served as the foundational and fundamental perspectives that shaped an individual's spiritual life and guided them through various life challenges. Based on the commonalities found in Hakimi and Dyer's works, religious attitudes encompassed beliefs in God, contemplation of the afterlife, and knowledge of guidance. Belief in God or theism is a central tenet in Islamic culture and other monotheistic religions. It signifies the belief in the unity of God and rejection of any forms of partnership with Him. From a practical standpoint, theism entails dedicating worship exclusively to God. It serves as a pivotal teaching in Islam and other monotheistic faiths. Spiritual orientation or approach reflected the emotional aspects of one's personality, particularly in terms of love for humanity, nature, and the world. The relationships we form with others and with nature are multifaceted and hold great significance in human life. These relationships begin within the family and home and extend to encompass a wide range of interactions with the world. Both Hakimi and Dyer analyzed branches, such as justice, ethical virtues, and love for people and nature from this perspective. Spiritual methods referred to the ways, in which individuals strived to attain spirituality in their lives. The purpose of establishing a connection with oneself and employing spiritual methods was to achieve a state of spirituality. As highlighted in the works of Hakimi and Dyer, the primary means of attaining spirituality included acts of worship, purifying the soul or refining the ego, and cultivating ethical virtues. These methods are considered prominent pathways to spiritual growth and development.

Research Findings

Table 1: The results of a comparative study on religious lifestyle factors in Hakimi and Dyer's views

Religious Attitude		
Dyer	**Hakimi**	
An instrumental viewpoint in theism category	The full cognition of God according to Quran and tradition	**Belief in God**
Not recommending or promoting a specific Sharia law with references to prophets or their purposes	Considering monotheism, prophecy, and resurrection in one line and one chain	**Knowing the divine guidance**
Not mentioned in his works	Undoubted according to Quran	**Thinking about resurrection**
Religious Lifestyle Orientation		
Dyer	**Hakimi**	
Emphasizing that the one, who does not love others, does not know God	Stating that faith and right beliefs are a truth produced by the integration of mind and love	**Ethical virtues**
Not existing in the world, but a method to avoid responsibility throughout one's life	Knowing justice as the basis of Quranic society and lifestyle	**Justice**
All creatures having the same source, i.e., God	Emphasizing the pivotal role of love and friendship in reviving humans and their valuable lives	**Love for creatures**
Religious Method		
Dyer	**Hakimi**	
Doing meditation and Yoga to obtain Peace of mind and soul	Specific recommendations and rituals according to God's order	**Worship**
Reaching "inspiration", "observation", and "absorption"	Reaching God's adjacency and satisfaction	**Purity**

Conclusion

The results of this study obtained through discourse analysis of the fundamentals of spiritual life were as follows:

1) In terms of religious theory and attitude, Muhammad Reza Hakimi emphasized the significance of a profound faith that encompassed a comprehensive understanding of God based on the teachings of the Quran and traditions. This faith was accompanied by heartfelt conviction, practical implementation through actions, and worship of and devotion to God in all aspects of individual and social life. On the other hand, Wayne Dyer advocated for spirituality without the confines of organized religion. He presented a concept of God that served the contemporary human and ensured attainment of personal goals. Therefore, Dyer's perspective fell under the category of instrumental theism. In terms of prophecy, since Dyer did not endorse any specific religious laws or make direct references to prophets, resurrection, or the afterlife, these elements were not explicitly observed in his works. However, Hakimi considered monotheism, prophecy, and resurrection as interconnected and integral components based on Islamic teachings. Additionally, Dyer viewed justice as an external concept and a means to evade personal responsibility, whereas Hakimi regarded justice as the core and foundation of a Quranic society and spiritual life.

2) In terms of religious orientation and its relationship with creation, both Hakimi and Dyer shared a common understanding of love and its significance. Hakimi emphasized the pivotal role of love and friendship in revitalizing the human experience, asserting that true faith and correct beliefs emerge from the integration of intellect and love. Dyer equated the existence of God with love and perceived love as the ultimate truth of the universe, emphasizing that one, who does not love others, does not truly comprehend the essence of God. Furthermore, both Hakimi and Dyer offered numerous recommendations regarding love for all creatures and regarded fellow human beings and nature as the foundation of their belief systems. Additionally, while Dyer viewed justice as an external concept and a means to evade personal responsibility throughout life, Hakimi recognized justice as the central principle and framework of Quranic society and lifestyle.

3) When it came to the religious methods of attaining spirituality, there were contrasting perspectives presented by Hakimi and Dyer. Hakimi extensively drew upon original Islamic texts in his books, offering profound insights and recommendations on worship and spirituality. His works delved into fundamental and essential topics, but might not sufficiently address practical and applicable methods for daily life. While Hakimi's approach demonstrated his passion and specific methodology through the interpretation of verses and traditions, Dyer focused more on practical approaches and tangible recommendations. In his works, Dyer encouraged readers to engage in a series of practical and daily recommendations, which were included at the end of each chapter. It is important to note that the terms "worshiping" and "meditation" in Dyer's works might not carry the same meanings as in Islamic texts. For Dyer, any action that an individual undertook to find even a moment of peace and tranquility could be considered an act of worship and meditation. Dyer emphasized concepts, such as "inspiration," "observation," and "absorption" as the ultimate goals and prophecies for each spiritual individual. In contrast, the goal of worship and elevation of the soul in the Islamic tradition was to attain proximity to and satisfaction from God. It is worth mentioning that both Hakimi and Dyer advocated for the promotion of ethical virtues and offered similar recommendations for individual (Dyer and Hakimi) and social (Hakimi) enhancements of ethics.

الهیات تطبیقی
سال چهاردهم، شماره سی ام، پاییز و زمستان ۱۴۰۲
ص ۱۷-۳۸
تاریخ وصول: ۱۴۰۱/۸/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۴

مقاله پژوهشی

واکاوی گفتمانی گزاره های زندگی معنوی از منظر محمدرضا حکیمی و وین دایر

مائده خیوه، دانشجوی دکتری گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اهل البیت(ع)، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
mkhiweh@yahoo.com
محمدرضا ستوده‌نیا*، دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اهل البیت(ع)، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
m.sotudeh@ltr.ui.ac.ir
مهدی مطیع، دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اهل البیت(ع)، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
m.motia@ltr.ui.ac.ir

چکیده

از ویژگیهای عصـــر جدید تلاش برای جداســـازی دین و دنیا از یکدیگر و اختصـــاص دین به حوزه ای خاص از زندگی و جایگزینی معنویت با تعریفی نوین به جای آن اســت.در این پژوهش نگاه الهی محمدرضــا حکیمی در تقابل با دیدگاه غیر الهی وین دایر به مبانی معنویت شناختی زندگی که عبارتند از نگرش معنوی، گروش معنوی و روش معنوی، بطور مجزا بررسی شده است. در باب نگرش معنوی که عبارتند از خداباوری، راهنما شنا سی و عدالت محوری ؛ حکیمی و دایر تفاوتهای مبنایی بسیاری دا شته و می توان بیان کرد که نظام معنوی وین دایر، نظامی حداقلی وفردی است در حالی‌که جهان نگری محمدرضا حکیمی رویکردی اجتماعی و حداکثری دارد. در باب گروش معنوی ، شاید بیشترین تفاهم اندیشه را می توان برای هر دو در نظر گرفت. در باب روش معنوی هم در شیوه های سیر و سلوک و عبادت و کسب فضیلت تا حد زیادی در روش و هدف اختلاف نظر دیده می‌شود. در واقع دایر به یک معنویت فردی و مذهب ســـتیزانه اعتقاد داشـــته در حالی‌که حکیمی ابعاد فردی و اجتماعی معنویت را در هم تنیده و مذهب را اساس معنویت می داند. روش این جستار تحلیل گفتمان بر اساس شیوه ون دایک می باشد.

واژه‌های کلیدی

معنویت، دین، محمدرضا حکیمی، وین دایر ، تحلیل گفتمان، ون دایک

---

* مسؤول مکاتبات

خیوه، مائده، ستوده نیا، محمدرضا، مطیع، مهدی. (۱۴۰۲). واکاوی گفتمانی گزاره های زندگی معنوی از منظر محمدرضا حکیمی و وین دایر. *الهیات تطبیقی ۱۴ (۳۰)*، ۱۷-۳۸.

2322-3421© University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

https://doi.org/10.22108/coth.2023.135602.1770

مقدمه و بیان مسئله

معنویت از جمله مقوله های تشکیکی است و هر کدام از مراتب و تعاریف متاثر از رویکردها و نگاه هایی است که تعابیر و الزامات خاصی جهت رسیدن به معنویت موردنظر خود ذکر می‌کنند. از نگاه الهی و اسلامی، معنویت را می توان نوعی ارتباط با خداوند متعال، از راه ایمان به خدا، با احساس و انگیزه های الهی و در جهت کمک از امداد های غیبی الهی بر اثر قرب به پروردگار دانست که آثار عملی آن در جهت بخشی و امید به زندگی و در قالب اخلاق فردی و اجتماعی بروز و ظهور می یابد. منظور از کسب معنویت در زندگی نیز اقدام هر فرد در مسیر توجه به خدا است که در پرتو اطاعت از دستورهای الهی و در سایه دین داری به دست می آید. (پناهی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۵) در عین حال برخی از معنویت گراهای معاصر ، معتقدند که معنویت و زندگی معنوی هیچ ارتباط معنا داری با دین داری ندارد. «معنویت نوعی رضایت باطن است که با اینکه زندگی آدمی منحصر به دنیا باشد یا به نظر شخص، زندگی پس از دنیا هم وجود داشته باشد، سازگار است.»(ملکیان، ۱۳۸۶، ص. ۲۷۶)

این جستار مبانی زندگی معنوی و مختصات آن در کتاب «الحیات» محمدرضا حکیمی که مشتمل بر آیات و روایات و سخنان وی در مورد کلیات و جزییات یک زندگی انسانی اسلامی می باشد، با مبانی زندگی معنوی غیر الهی در آثار وین دایر که خود را داعیه دار معنویت گرایی جدید می داند برمی‌رسد. در این راستا این مبانی و اصول فکری در سه موضوع کلی نگرش معنوی شامل خداباوری، راهنماشناسی و عدالت‌محوری ؛گروش یاگرایش معنوی که منظور ابعاد عاطفی شخصیت در محبت به خدا، به خلق و به طبیعت و جهان بوده و روش معنوی که شامل عبادت و طهارت و تعالی روحی و فضیلت یا فضایل اخلاقی است مورد مقابله و تحلیل محتوا و گفتمان قرار گرفته است. انتخاب عناوین و موضوعات، بر اساس کمیت پرداختن به موضوعات، در اغلب آثار حکیمی و دایر می باشد.

تحلیل گفتمان در این جستار بر اساس روش ون دایک با رویکرد زبان شناختی صورت گرفته است. او سه بعد اساسی زیر را در مفهوم گفتمان در نظر می گیرد:۱) کاربرد زبان،۲) برقراری ارتباط میان باورها که همان جنبه شناختی می باشد، ۳) داشتن تعامل در موقعیت های اجتماعی.(ون دایک، ۱۳۸۲، ص. ۱۷-۱۸) ون دایک برای تحلیل گفتمان مراحل زیر را پیشنهاد نموده است: ۱.توصیف جزئیات متن،۲.کشف معنای تلویحی متن،۳.تحلیل انسجام متن،۴.تحلیل کلمات،۵.تحلیل تقابل ها،۶.تحلیل مثال ها و شواهد،۷.اعتبار منبع،۸.تحلیل کنشگران،۹.کشف ابهام سازی ها،۱۰.تحلیل تاکیدات محتوایی. (بشیر، ۱۳۹۹، ص. ۹۳؛ Van Dijk, 2000).

محمدرضا حکیمی(۱۳۱۴-۱۴۰۰) اسلام‌پژوه و شیعی اندیش ایرانی و دارای نشان درجه یک دانش است. به نظر می‌رسد، مهمترین و تاثیر گذارترین اثر وی مجموعه «الحیات» است که مجموعه ای علمی، پژوهشی و تخصصی است که در آن تعالیم اسلام، بر پایه قرآن کریم و احادیث، توسط وی و دو برادرش محمد و علی حکیمی تدوین، عنوان گذاری و فصل بندی شده؛ وی برآن است که مطالب این کتاب، راه یک زندگی الهی، معنوی، آزاد و پیشرو را برای فرد و جامعه، نشان می‌دهد.(حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۵، ص. ۱۷)

وین ولتر دایر(۱۹۴۰-۲۰۱۵) متولد آمریکا، نویسنده، سخنران و دارای دکترای روانشناسی می باشد. در سال ۱۹۷۸ به عنوان بهترین سخنران ایالات متحده شناخته شد و در سال ۲۰۱۱ مجله واتکینز وی را به عنوان سومین انسان معنوی تاثیر گذار دنیا معرفی کرد. وی همچنین دارنده لقب «پدر انگیزش و معنویت» از طرف طرفداران و مردم می باشد. (شریفی دوست، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۵). مهمترین کتابهای وی که در این جستار مورد بررسی مستقیم قرار گرفته است، عبارتنداز : نه راه معنوی، تحول، قلمرو اشتباهات شما، الهام رسالت نهایی شما، ندای درون و برای هر مشکلی یک راه حل معنوی وجود دارد.

۱-نگرش معنوی

نگرش معنوی را می توان دیدگاههای بنیادین و زیربنایی معنوی هر فرد در زندگی، بهنگام مواجهه با مسایل مختلف در نظر گرفت که باتوجه به نقاط عطف مشترک حکیمی دایر در این جستار، شامل خداباوری، راهنماشناسی و عدالت‌محوری می‌شود.

۱-۱- خداباوری

خداباوری یا توحید، به معنای اعتقاد به یگانگی خداوند و نفی هرگونه شریک برای او می باشد. در فرهنگ اسلامی از حیث عقیده، مترادف با ایمان به یکتایی خداوند، و از حیث عمل، منحصر کردن عبادت به خدای یکتاست. در واقع، توحید محوری‌ترین آموزهٔ اسلام و دیگر ادیان توحیدی است.

۱-۱-۱- خداباوری و آخرت اندیشی از منظر حکیمی

از نظر حکیمی توحید بالاترین شناخت، والاترین کمال و یگانه سبب سعادت و هدف خلقت و حکمت همه چیز است که در این عالم وجود پیدا کرده است. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۱، ج ۱، ص. ۳۶۵) وی در توضیح روایتی از امام صادق(ع) در تفسیر آیه ۳۱ سوره توبه، می گوید: «تبعیت و پیروی از هر قانونی به منزله پرستش آن است. بنابراین هر کس از قوانین غیر الهی پیروی کند چنان است که غیر خدا را پرستیده و در برابر غیر خدا سرفرودآورده است و این شرک است.»(حکیمی، ۱۳۹۱، ص. ۴۰۰). او را می‌توان در عرصه معارف توحیدی شخصیت برجسته‌ای دانست. کتاب «الاهیات الاهی و الاهیات بشری» گویای نگاه حکیمی به عرصه عقاید بوده که با تفکیک دو جریان الاهیات‌پژوهی که یکی ریشه در اندیشه‌های فلسفی و عرفانی بشری دارد و دیگری ریشه در کتاب و سنت دارد میان این دو جریان تمایز ایجاد کرده است.

ایشان تنها منبع شناخت خداوند را قرآن و احادیث معصومین(ع) دانسته و برای فلسفه یونان و مکاتب غیر وحیانی حظی برای شناخت خداوند قائل نمی باشد. آنچه در توحید اعتقاد دارد همان اعتقاد فقهای امامیه است یعنی توحید ایجادی و خلق لا من شی و تباین بین خالق و مخلوق و نفی هر نوع سنخیت بین خالق و مخلوق، در نتیجه نفی وحدت وجود در انحاء مختلف آن (چه وحدت تشکیکی، چه وحدت شخصی).

وی ایمان به خداوند متعال را سرچشمه بسیاری از جهت گیریهای اجتماعی و فردی دانسته و ایمانی را موثر می داند که همراه با عمل باشد یعنی فقط اقرار زبانی به مفهوم یگانگی خداوند و قدرت مطلق و صفات جمال و جلال و سلبی و ثبوتی وی را کافی نمی داند، بلکه تنها زمانی این اقرار و اعتقاد فایده دارد و موثر واقع می شود که همراه اقرار قلبی و عمل به جوارح و پرستش و اطاعت از خداوند در تمام شئون زندگی چه فردی و چه اجتماعی باشد. (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج ۱، ص. ۴۴۹)

حکیمی در آثار خود، به مفهوم توحید و ارتباط آن با معاد و رستاخیز اشاره نموده و آنها را علت و معلول یکدیگر دانسته، همانطور که در قرآن کریم، ایمان به روز جزا در ادامهٔ اندیشهٔ توحید دیده می‌شود.(حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۱، ج ۷، ص. ۵۶۳)

گرچه وی به معاد جسمانی قرآنی اعتقاد راسخ داشته و تمامی آیات قرآن در مورد رستاخیز و معاد را بدون تاویل می پذیرد. ظواهر آیات برای وی حجیت دارد مادایکه نافی عقلی نداشته باشد و معاد عنصری ترابی را معاد قرآنی و روایی می داند و آیات معاد را تاویل بردار نمی داند، بعلاوه اینکه روایات موید این معنا می داند. با این بیان معاد مثالی صوری که از جانب حکمت متعالیه مطرح گردیده هرگز مورد پذیرش او و اسلاف او نمی باشد.

۱-۱-۲- خداباوری و آخرت اندیشی از نگاه وین دایر

از نکات قابل توجه در اندیشه وین دایر می توان به توحید یا خداباوری اشاره کرد. در نگاه او جهان آفرینش تحت قدرتی عظیم به نام «خداوند» اداره می‌شود. و هیچ کلمه و واژه‌ای نمی‌تواند خدا را آن‌گونه که هست توصیف

نماید. (دایر، ۱۳۹۵، ص. ۴۱) از نگاه دایر ما همانی هستیم که از آن سرچشمه گرفته ایم. ما سرچشمه الهی داریم و طبق قانون کلی هر چیزی شبیه آن چیزی ست که ازآن پدید آمده، بنابراین باید شبیه به خداوند با شیم. ما ذره ای الهی هستیم که از سوی پروردگار مدتی را در این دنیا می گذرانیم بنابراین همواره موجودی معنوی هستیم که با سرچشمه خود یعنی خداوند در ارتباطیم. (دایر، ۱۳۹۵، ص. ۱۹) ولی درست در همان کتاب، در جایی دیگر، منشا خود و همه موجودات را انرژی معرفی می کند و می گوید این فرکانس های مختلف است که موجودات مختلف را به وجود می آورد.(دایر، ۱۳۹۵، ص. ۲۶) همچنین می گوید که «خداوند مظهر آرامش است» و برای تبیین این عبارت به جمله‌ای از عهد عتیق استناد می‌کند: «آرام بگیرید و بدانید که من خدا هستم.» (دایر، ۱۳۹۸الف، ص. ۲۰۸) . در آثار وی خداوند همچنین مظهر دانایی، سلامتی و فراوانی می باشد. (دایر، ۱۳۹۸الف، ص. ۲۱۰)

گرچه توصیف دایر از خداوند، در ظاهر شبیه توصیف خداوند در اعتقادات مسیحیت و یهود است؛ ولی در کتاب «نه اصل معنوی» دایر صریحا خداوند توصیف شده در مسیحیت را کنار زده و می‌گوید که بر اساس خدای مسیحیان نقش پدرانه دارد، او سلطه جو، نیکوکار و از خیلی جهات ظالم است. اگر خداوند را مانند پادشاهی در نظر بگیریم و ما رعایای او باشیم، به تمام این رعایا به عنوان مخلوقاتش نگاه می‌شود که با داغ گناه به عنوان بخشی از سرشت آنها متولد می شوند، بنابراین غیر قابل اعتمادند. وی معتقد است که بسیاری از انسانها با چنین خداوندی بیگانه اند. خداوندی که به عنوان صانع طبیعت به مثابه یک مکانیزم باشد.(دایر، ۱۳۹۳، ص. ۴۷) در نگاه وی خدا به مثابه یک اقیانوس است که انسانها یک لیوان از آب آن اقیانوس هستند که تمامی ویژگیهای آن اقیانوس را دارا می باشند وجزئی از آن هستند. خدایی بدون مجازات و عقاب و پاداش. (دایر، ۱۳۹۳، ص. ۵۳)

نکته قابل توجه دیگر در اندیشه دایر، توجه نکردن به مقوله معاد و زندگی پس از مرگ است. دایر درباره مسئله مرگ دارای دیدگاه خاصی است. به نظر وی انسان در بیداری از مرگ تصوری وحشت انگیز و رعب آور دارد در صورتی که حقیقت خلاف این است. رنج و آلام و ناراحتی ها در تفکر محض روحانی جایی ندارد و خاص جسم فیزیکی و خاکی انسان است. دردهای انسان، پیری و از کار افتادگی همه منحصر به جسم مادی انسان است و بعد از مرگ جسم دیگر هیچ درد و ناراحتی بر انسان تحمیل نمیشود. از نگاه دایر دیگر مرگ مسئله ناراحت کننده ای نیست بلکه یک راه رهایی و یک پاداش است تا یک مجازات سخت. در مرحله بیداری و عالی تحول روحی انسان مرگ یک تغییر و تبدیل به مقامی عالیتر است و نه یک مصیبت سخت و مجازات الهی. (دایر، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۹-۱۷۰) وی در برخی از آثار خود بازگشت خود را به سوی خداوند و منشا معنویت و روح الهی می داند. او به مکان مند بودن حقایقی چون رویا و برزخ اعتقاد نداشته و برای آنها قوانین خاص ذهنی خود را دارد. وی بیان می دارد که پس از ورود به برزخ انسان بیدار شده و در می یابد که تمامی آنچه در دنیا دلبسته آن بود و رویاهایی که در سر داشت همه پوچ و فانی است.(دایر، ۱۳۷۳، ص. ۷۰)

۳-۱-۱- تحلیل گفتمانی خداباوری حکیمی، دایر

از لحاظ فضای گفتمانی، حکیمی بر گفتمان توحید حداکثری با تمامی لوازم و قیودات و متعلقات تصریح دارد. بدین معنا که توحید از منظر وی تنها اعتقاد ظاهری و زبانی به خداوند نیست. توحید از نگاه وی یک نگاه عمیق باطنی و باوری ایجاد می کند که در قلب و روح و اعضا و جوارح وی اثر گذاشته و همه را برای اطاعت همه جانبه از خداوند هم سو و همراه می کند. وی با استفاده از مضامین شریعت و دستورات قرآن و سنت اعمالی را جهت ستودن خداوند متعال و ارتباط با دیگر مخلوقات جهت نزدیکتر شدن به وی انجام می دهد. اعمالی که حتی نوع ذکر و کلمات در آنها تشریعی و نوع حرکات و تعداد

و ساعات و زمان آن نیز توقیفی ا ست. این خداوند جهت هدایت و راهنمایی انسانها، افراد را به عنوان رسول خود با کتاب و حکمت فرستاده و او را در این دنیا و حتی در آخرت نیز تنها نمی گذارد و انسانها را به اطاعت و همراهی آنان ترغیب می نماید. کیفیت و مخت صات هر دو جهان را نیز در کتاب راهنما که همان قرآن است بطور مفصل و با توضیح راهنمایان خود توضیح می دهد. همچنین گفتمان وی یک گفتمان قدرتمند و وابسته به قدرت است. زیرا وی به بزرگترین قدرت جهان ارتباط دارد و این ارتباط سبب تقویت روح و جسم و باور وی شده است که هیچ قدرتی از آن بیشتر و بالاتر نیست.

بر خلاف فضای گفتمانی دایر که گفتمان توحید حداقلی است. بدین معنا که وی تنها خداوند را به صورت ظاهری و حداقلی از طریق شنیده ها یا مطالعات مختلف در فرق و ادیان می شنا سد. او دقیقا نمی داند که خداوند چه ویژگیها و صفاتی دارد ؟ دایر حتی احوالپرسی و سرزدن هر از گاهی انسانها به خداوند برای برآوردن نیازها را نیز جایز نشمرده و به آنها می گوید که نیازی نیست برای خواسته هایتان به خداوند مراجعه کنید! تمامی آنچه می خواهید در درون شما قرار دارد، فقط آن را کشف و جذب کنید! وی حتی بحث را تا آنجا ادامه داده که اگر چیزی که میخواهید در درونتان نیافتید آن را خلق کنید، شما توانایی خلق همه چیز را دارید تنها بحث سر مقدار آن است! به علاوه این خداوند هیچگونه تکلیفی برای بندگان خود مقرر ننموده است. وی را در این دنیا بدون هیچ حجت و یا کتاب راهنما ر ها نموده و در نها یت نیز بدون هیچ آ مادگی و تمهیداتی از این دنیا به جایی که معلوم نیست، می برد که همگی منتج از توحید حداقلی دایر است.

۱-۲- راهنماشناسی

در معنویت مدرن اعتقاد به راهنمایان و اساتید معنوی مانند اعتقاد به راهنمایان الهی یا همان پیامبران در ادیان الهی بسیار مهم و دارای جایگاه ویژه ایست. در واقع در انواع معنویت الهی و غیر الهی یافتن راه و طریقت تنها با راهنمایی یک مرشد و راهنما که راه پیموده باشد، ممکن است. البته اینکه انتخاب این راهنما از طریق خداوند یا بشر صورت گرفته با شد، ریشه و نتیجه طریق معنوی را مشخص خواهد کرد.

۱-۲-۱- راهنماشناسی از منظر حکیمی

از نگاه حکیمی، جزءلاینفک اندیشه توحیدی، نبوت ا ست و خداوند در روی زمین از طرف خود ر سولانی را ار سال فرموده تا به راه را ست و عدالت و سعادت دنیوی و اخروی مردم را هدایت کنند و راه بهتر زیستن را به آنان بیاموزد. از نکات دیگری که حکیمی بدان اشاره و به بیان آن اصرار دارد، برخاستن پیامبران از سطوح پایین اجتماعی و تعلق داشتن به طبقه فقیر و فرودست جامعه و اهمیت داشتن این قشر نزد خداوند متعال است.(حکیمی، ۱۳۹۱، ج ۲، ص. ۹۶-۹۹) وی اصول کلی رسالت پیامبران را، برپایی قسط و دادگری در میان مردم، عدالت اجتماعی، برداشتن زنجیرها و رهانیدن انسان، اصلاح اجتماعات بشری، استواری در راه هدف، سازندگی معنوی که شامل تربیت، نشر دانش و مبارزه با نادانی است، سازندگی معیشتی، دمیدن روح برادری در جامعه، توجه داشتن به حال م ستمندان، هموار کردن راههای ا صلاح و شکست شوکت مستکبران عنوان می‌کند.(حکیمی، ۱۳۹۱، ج ۲، ص. ۲۱-۹۶) همچنین در اثبات اهمیت نبوت، به روایت هشام بن حکم از امام صادق(ع) در مورد حکمت بعثت اشاره کرده است. (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص. ۱۵)

در واقع حکیمی هدایت را شان انح صاری مع صوم (ع) می داند یعنی تنها پیامبران و اوصیا آنان و راهنمایان الهی و کسانی که از جانب آنان مامور به تبلیغ یا راهنمایی انسانها شده اند را جهت هدایت بشر منا سب و محق می داند. زیرا این حق و وظیفه از جانب خداوند به آنان اعطا شده ا ست و تنها متن قابل ترویج و آموزش معنوی را کتب الهی و پس از نبوت پیامبر خاتم (ص)، قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) می داند. در واقع تنها وحی الهی را جهت هدایت بشر و داشتن یک زندگی معنوی کافی و وافی می داند.

۱-۲-۲-راهنماشناسی از نگاه وین دایر

آنچه با بررسی آثار وین دایر به دست آمد این بود که وی به طور مستقیم مردم را به تبعیت از شریعتی خاص یا پیامبران الهی دعوت نکرده است و حتی به عنوان افراد الهام بخش زندگی خود نیز آنان را متذکر نشده است. گرچه در برخی آثار خود برخی از جملات انجیل یا حضرت مسیح یا عهد عتیق را بیان کرده است. وی در کتاب " برای هر مشکلی یک راه حل معنوی وجود دارد" ، «رام راس» را به عنوان مربی خود و همچنین «فرانسیس مقدس» که یک کشیش قرن سیزدهم بوده را از افراد الهام بخش زندگی خود نام می برد. در جایی دیگر به خدمات «مادر ترزا» اشاره می‌کند. وی یکی از ویژگیهای مشترک این افراد را رهاکردن رفاه و امکانات زندگی و خود را وقف دیگران کردن، دانسته است.(دایر، ۱۳۹۸الف، ص. ۳۳)

دایر کتابی مستقل در موضوع ندای درونی نوشته که پیام اصلی این کتاب را می توان کافی بودن ندای درون برای سعادت دانست .(دایر، ۱۳۸۵، ص. ۳۷) در واقع با این ایده ، پیامبران الهی از صحنه هدایت و ارشاد افراد جامعه کنار گذاشته می شوند و پیامبریا ندایی درونی به صحنه می‌آید که خدا را هم در خدمت اهداف خود بکار می‌گیرد. در تفاوت این نگاه با نگاه اسلامی می توان اشاره کرد که در احادیث اسلامی از فطرت و عقل به پیامبر درونی تعبیر شده و درکنار آن، راهنمایان الهی و پیامبران بیرونی به عنوان منبع اصلی هدایت معرفی شده‌اند و تشخیص ندای وجدان و فطرت از خواسته های حیوانی و امیال درونی بر عهده پیامبران و با توجه به آموزه های آنها است.

۳-۲-۱- تحلیل گفتمان راهنماشناسی از منظر حکیمی، دایر

از لحاظ فضای گفتمانی، در نگاه حکیمی، نکته قابل توجه در مقایسه میان راهنمایان الهی و غیر الهی، تفاوت بسیار بارز نوع راهنمایی است. بدین صورت که راهنمایان الهی دارای مقام و وظیفه رسانیدن به نتیجه و مقصودند و انسان را تا انتهای مقصد همراهی و راهنمایی می کنند در حالیکه راهنمایان غیر الهی فقط به افراد می گویند که برو!، و خبری از همراهی و کمک در مسیر و حضور همه جانبه نیست. در واقع راهنمایان الهی با حضور غیبی و غیر مادی خود می توانند در کنار همه انسانها حضور یافته و تا هر کجا که نیاز باشد از وی دستگیری و او را به سوی راه صحیح هدایت نمایند. همانطور که در زیارتنامه ائمه (ع) همه زوار باهم می خوانند "تسمع کلامی و تری مکانی" و یا " لا یشغلهم سمع عن سمع" بدین معنا که اگر همه بشریت به طور همزمان از ایشان طلب کمک و راهنمایی و هدایت نمایند، ایشان قادرند به طور همزمان به آنها مدد و ارشاد نمایند و هیچ منعی برای وجود فرامادی و غیر حضوری آنها وجود ندارد. در حالیکه دایر مردم را به طور مستقیم و غیر مستقیم به خود و اساتید خود دعوت کرده و به عنوان راهنمای طریق معرفی می نماید. ولی متاسفانه آنها دارای یک وجود بشری مادی و محدودند و هیچ ارتباط اثبات شده ای با عالم غیب و فرامادی ندارند و نمی توانند حتی تعداد محدود افراد را همزمان راهنمایی کرده و یا تا انتهای مسیر همراهی کنند.

مطلب مهم دیگر اینکه خداوند راهنمایان خود را با علم و عصمت مجهز نموده است تا در مسیر هدایت دچار خطا و یا کج روی نشوند، ولی دیگر راهنمایان غیر الهی اغلب افرادی دارای اشتباهات و کج رویهای فراوان در زندگی بوده اند. به علاوه آنها نهایت کارشان فقط انحصار در دنیا داشته و از درک و راهنمایی در بعد اخروی و غیر مادی و غیبی عاجزند. همچنین خداوند غیر از علم و عصمت، انبیاء خود را با انواع معجزات مجهز نموده است تا مردم با دیدن معجزات هم سنخ با عصر خود به آنها ایمان آورده و اعتماد کنند. حال سوال اینجاست که افرادی نظیر دایر و اساتید معنوی خود با چه معجزه و وسیله قابل مشاهده فرامادی مردم را به سوی خود دعوت می کنند و مردم به چه اعتباری باید به آنها اعتماد نمایند؟

۱-۳- عدالت

از آنجا که برای داشتن یک زندگی معنوی، رعایت

عدالت در همه ابعاد آن مورد تاکید است، در اینجا به این مهم اشاره میشود. منظور از عدالت هم توجه به عدل الهی و هم عدالت در رفتار فرد و اجتماع است. معنویت آن حالت، فرآیند و کیفیتی است که در جامعه عدل محور و عدل باور ظهوری تام می یابد. عدالت به معنای رعایت برابری میان دو چیز و قرار دادن هر چیز در جایگاه خود است. دین اسلام و پیامبراکرم (ص) اساس تکوین و پابرجایی آسمانها و زمین را بر پایه عدالت می دانند: «بالعدل قامت السموات و الارض»(ابن ابی جمهور، ۱۴۰۳ق، ج ۴، ص. ۱۰۳؛ نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۱، ص. ۳۰۷)

۱-۳-۱- عدالت از منظر حکیمی

از نگاه حکیمی، عدالت آنچنان اهمیتی دارد که حدود ۴ جلد کامل مجموعه الحیات که حدود ۲۰۰۰ صفحه می باشد را به طور مستقیم به مقوله عدالت اختصاص داده و مهمترین مبنای فکری او برای داشتن زندگی معنوی، رعایت عدالت در تمامی جوانب فردی و اجتماعی است. به نظر وی، هدف اصلی اسلام ساختن جامعه ای خداپرست، نمازگزار، عدالت گستر و قرآنی است (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج۲: ص. ۶۰۰). جامعه ای که در آن فقر کاملا از بین رفته یا اگر هم وجود دارد امری رسمی و پذیرفته شده نیست (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۶، ج۶، ص. ۱۶۸-۱۶۹) و جز جامعه سرشار از عدالت هیچ جامعه ای اسلامی نیست. (حکیمی، ۱۳۸۹، ص. ۷۲)

از نظر وی مهمترین شاخصه عدالت، عدالت اقتصادی و عدم وجود فقر، تکاثر ،اتراف ، اسراف ،بخل و تبعیض در اقتصاد اسلامی است. وی همچنین به بیان راهکارهایی عملی جهت ایجاد زیرساختهایی جهت یک جامعه سرشار از عدالت و مواسات و مساوات و برابری و برادری می پردازد و جهت عملی ساختن آن از تمامی اقشار جامعه یاری طلبیده است.(حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۱، ج۴، ص. ۶۲۰-۶۱۵؛ حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۱، ج۳، ص. ۲۸۵) او می گوید: "«جامعه سازی قرآنی» با «فرد سازی قرآنی» در هم تنیده است و هیچ یک از این دو (یعنی ساختن فرد تراز قرآن و جامعه تراز قرآن) بدون اجرای عدالت، شدنی نیست". (حکیمی، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۷-۱۱۸) از نظر حکیمی «عدالت محور و اساس جامعه قرآنی است و هر کس عدالت را مهم نشمارد، زندگی را نمی شناسد و هر کس زندگی را نشناسد، مقصد نهایی انسان را در زندگی نمی‌شناسد.» (حکیمی، ۱۳۷۶، ص. ۷۸) همچنین از نگاه او جامعه اسلامی جامعه ایست که موانع رشد در آن مفقود و مقتضیات رشد در آن موجود باشد. وی همچنین به اجرای عدالت نه تنها در میان انسانها بلکه در رابطه انسان با طبیعت و رعایت حقوق و شیوه استفاده از مواهب الهی و طبیعی اشاره نموده است.(حکیمی، ۱۳۹۱، ج۶، ص. ۴۴۹)

در همین راستا گفتنی است که علاوه بر اهمیت عدالت‌گستری در جامعه، یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های معارف اسلامی برای معنویت افزایی، توجه به مسئله «تئودیسه» یا همان عدل الهی است؛ که می‌توان آن را جایگزین مناسبی برای «مثبت نگری» به روایت معنویت‌های نوپدید درنظر گرفت. صورت ساده استدلال چنین است که عدل و حکمت بی‌کرانی که این جهان باعظمت را برساخته، قطعا در روند زندگی تک تک انسانها نیز جاری است.پس اگر بتوان ابتنای زندگی‌ها را بر بستری از عدل و حکمت الهی نشان داد، آنگاه رضایت خاطری حقیقی و عمیق از حوادث خوشایند و ناخوشایند زندگی حاصل می‌شود.(حمیدیه، ۱۳۹۹، ص. ۳۵۹) چنانچه در آیه ۲۱۶ سوره بقره نیز آمده است:«عَسی أنْ تَکْرَهُوا شَیْئاً وَ هُوَ خَیْرٌ لَکُمْ وَ عَسی أنْ تُحِبُّوا شَیْئاً وَ هُوَ شَرٌّ لَکُم». ضمنا دیدگاه وی در مورد یکی از فروع عدالت، یعنی بحث حسن و قبح پذیرش دیدگاه مشهور در شیعه است یعنی اعتقاد به حسن و قبح عقلی .(حکیمی، ۱۳۹۱، ج۳، ص. ۴۴۷)

۱-۳-۲-عدالت از منظر وین دایر

دایر در کتاب «قلمرو اشتباهات شما» در فصلی به

عنوان «دام عدالت» به بررسی مفهوم عدالت و عدالت جویی می پردازد. به نظر وی «عدالت مطلق وجود ندارد، هرگز نداشته و در آینده نیز وجود نخواهد داشت. جهان طبیعت و حیوانات نیز بر اساس عدالت نیست.» (دایر، ۱۳۹۷، ص. ۱۸۳) در ابتدای این فصل وی عبارتی را بیان می‌کند که شاید کلیدی‌ترین مطلب این فصل باشد: «اگر جهان به قدری سازمان یافته بود که هر امر به بهترین شکل انجام می‌شد، هیچ یک از مخلوقات تا به امروز زنده نمانده بودند.» در واقع وین دایر با این مقدمه نظام کلی جهان را نظامی بی عدالت قلمداد می‌کند که هیچ چیز سرجای خودش نیست و اگر جهان با نظم و عادلانه اداره میشد دیگر بقایی ندا شت. به عنوان مثال وی حتی خورده شدن برخی حیوانات توسط حیوانات دیگر را نیز بی عدالتی می داند. سپس برای توجیه مدعای خود از یک خطابه استفاده کرده و کلا سیستم جهان را بر پایه بی عدالتی دانسته و کسانی را که به دنبال عدالت هستند را افرادی بی تحرک خوانده که برای توجیه عدم رضایت خود از زندگی به مفهوم عدا لت خواهی چ نگ زده‌ا ند.(دایر، ۱۳۹۷، ص. ۱۸۴)

البته او به این حد اکتفا نکرده و حس «حسادت» را نیز زیر شاخه عدالت جویی معرفی نموده است. به نظر وی کسانی که از تبعیض و یا نابرابری رنج می برند افرادی کم تحرک و حسود هستند که نمی توانند تفاوت افراد را درک کرده و بهره مندی بیشتر دیگران برایشان توجیه شده نیست حتی اگراین بهره مندی عادلانه نبوده و دلیل منطقی نداشته باشد. وی کمبود اعتماد به نفس و عدم توانمندی را از دیگر علل عدالت خواهی و حسد معرفی کرده و بیان می دارد که برای داشتن زندگی شاد و سالم، نباید به دنیای بیرون و دیگران و جهان اعتنا کرده و از نابرابری گله و شکایت کرد. شاید علت اصلی این سخنان وی، انکار کلی عدالت است. وی عدالت را یک مفهوم بیرونی و روشی جهت اجتناب از پذیرش مسئولیت در قبال زندگی خود می داند. همچنین معتقد است که هر چه در خصوص بهتر یا بدتر بودن دیگران نسبت به خودتان گله و شکایت کنید، هیچ تغییری در زندگی شما ایجاد نخواهد شد و عدالت در هیچ جا وجود ندارد. پس بهتر است که اصلا به این امور نپرداخته و قضیه عدالت را که یک شعار بیهوده است، به کلی رها کنید، زیرا مشکل اصلی شما بی عدالتی نیست، بلکه دیدگاه شما نسبت به امور است.(دایر، ۱۳۹۷، ص. ۱۸۷)

۳-۳-۱- تحلیل گفتمان عدا لت محوری از نگاه حکیمی ، دایر

از لحاظ فضای گفتمانی، گفتمان مسلم حکیمی گفتمانی عدالت خواهانه است. وی عدالت را در تمام آسمان و زمین و دنیا و آخرت جستجو می کند و مصادیق و موارد آن را بیان میکند. وی گفتمانی منجی گرایانه نیز دارد. زیرا منجی را مجری کامل عدالت در جهان می داند. او به معرفی تمامی زوا یای اسلام و بیان داستانهای انبیا و معصومین(ع) از نحوه اجرای عدالت و چگونگی داشتن حکومت عادلانه می پردازد و به حکام و مسئولین و مردم از عدم اجرای عدالت هشدار می دهد. وی گفتمانی ضد سکوت و نرمش دارد. با سران قدرت و ثروت و بی عدالتی در تمامی جوامع به مخالفت بر می خیزد و به طور وا ضح در آثار و سخنانش آنها را مورد انتقاد و خدشه قرار می دهد.

در سوی دیگر گفتمان دایر قرار دارد که گفتمانی ضد عدالت و عدالت خواهی ا ست. او به ظلم خو کرده ا ست و گفتمانی ظلم پذیر دارد و به مخاطبان خود نیز دستور می دهد که در مقابل ظلم سکوت کنند. او گفتمانی ظالم پرور دارد. با توهین و تحقیر افراد عدالت خواه و سرکوب کلامی و لفظی آنها، ظالمان و ستمگران را در یک مکان و سایه امن بدون هیچ محاکمه و مخالفت قرار می دهد و در واقع یاری کننده آنان ا ست. گفتمان دایر گفتمان سرکوب مخالف ا ست. گفتمانی ا ست که ابتدا با وعده زندگی شاد و آرام مخالفان ظلم را به سکوت و عدم عدالت خواهی وادار می کند و اگر کافی نبود با توهین و تحقیر روحی و روانی آنها را بر سر جای خود می نشاند. در واقع می توان

او را دست پرورده و تریبون حکومتهای ظالم امپریالیسم جهانی دانست که ظلم را یک حقیقت نهادینه و حق مسلم این دست حکومتها و عدالت را یک شعار بیهوده و بی نتیجه می خوانند.

۲- گروش یا گرایش معنوی

گرایش یا گروش معنوی در واقع جنبه های عاطفی زندگی معنوی است که در سه شاخه اصلی و جامع محبت به خدا، محبت به خلق ومحبت به طبیعت منشعب شده است. اهمیت محبت کردن و عاطفی بودن در آیات و روایات با تعابیر متفاوتی تبیین گشته است به گونه ای که دین را محبت و محبت را دین شمرده اند.

۲-۱-محبت به خدا، به خلق، به طبیعت در نگاه حکیمی

برطبق آیات قرآن برترین عشق انسان‌های مؤمن و معنوی عشق به خداوند متعال است: «وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّه»(سوره بقره، آیه ۱۶۵)آن‌ها چنان محبتی نسبت به خداوند دارند که عبادت و دوستی خلق و مخلوقات را نیز نشئت گرفته و شاخه ای از محبت خداوند می‌دانند. از نظر حکیمی نقش محوری عشق و دوستی در احیای زندگی انسانی و ارزشمند بر هیچ صاحب خردی پنهان نیست . دوست داشتن و گسترش محبت شیوه انسانهای تربیت شده الهی است که خصلت های خودمحور و خودخواهانه را تا حدود زیادی کم رنگ می سازند و صفتهای متعالی دیگر مانند ایثار و نوع دوستی را جایگزین آن می نمایند.(حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۹، ج۸، ص. ۳۹۲) او می‌گوید همان طور که عشق به انسان‌ها امری ارجمند و انسانی است، عشق به نا انسان‌ها نیز ضد انسانی و ضد ارزش است (مفهوم تولی و تبری) و همچنان‌که گرایش و دوست داشتن کارهای خوب و زیبا عاطفی است، دوست داشتن و علاقه به کارهای ناپسند نیز فعلی زشت و ناسازگار است. دوستی مومن از بزرگترین شاخه های ایمان به حساب می‌آید و همچنین مقیاس برتری دو انسان محبت شمرده شده است.(حکیمی و همکاران، ۱۳۸۹، ج۸، ص. ۳۹۶) وی محبت به خلق را به دسته های مختلفی تقسیم نموده و حقوق و حدود وظایف و رابطه محبت آمیز را به خوبی و تحت عنوان آیات و روایات بیان کرده و مخاطب را از اموری که سبب گسستن پیوند محبت و دوستی می شود، بر حذر می‌دارد. از جمله گروه های مورد احترام و محبت می‌توان خانواده اعم از پدر و مادر و همسر و فرزندان و خویشاوندان، همسایگان، میهمان، دوستان، آموزگار و شاگردان ، مردم به طور کلی و نیازمندان را برشمرد. (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۵، ج۹، ص. ۷۴۱-۷۵۶؛ حکیمی و همکاران، ۱۳۸۶، ج۶، ص. ۶۸-۳۲۸)

از نظر حکیمی بنابر نظر اسلام تمام مخلوقات و طبیعت دارای حق و سزاوار رعایت و اهمیت و ملاحظه هستند و تامل در آفرینش آنان، مراقبت، استفاده بهینه و رعایت همه جانبه حقوق جانداران و طبیعت از شیوه های تعامل و محبت به آن‌ها است. وی همچنین از جمله امتیازهای ایدئولوژی و جهان بینی الهی را هدفداری جهان و انسان، اعتقاد به جهان دیگر، هماهنگی با کائنات و پذیرش قدرت الهی و در نتیجه همبستگی انسان و جهان جهت رسیدن به هدف خلقت و تعالی روح آدمی می داند. به عنوان مثال می توان به مصادیق زیر اشاره کرد: نهی از اسراف آب و مواد خوراکی، بازیافت هر ماده و کالا و هر مقدار آب در صورت امکان، پاکیزگی ،طهارت ، ارزشمندی و حفاظت از تک تک موجودات از ذره تا کهکشان و رساندن به دست انسان‌های دیگر و نسل های آینده.(حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج۱، ص. ۷۶۳-۷۷۳)

۲-۲-محبت به خدا، به خلق، به طبیعت در نگاه دایر

وین دایر وجود خداوند را با عشق مترادف می داند و عشق را تنها حقیقت این عالم هستی می داند. در جایی دیگر می گوید «آنکه عشق نمی ورزد و دیگران را دوست ندارد، خدا را نمیشناسد.»(دایر، ۱۳۹۵، ص. ۲۹) از دیگر مفاهیمی که پیوسته در کتب و آثار وین دایر به چشم می

خورد سفارش‌های وی در مورد دیگران است. سفارشهایی که ناشی از نگاه نوع دوستانه و محبت آمیز وی به دیگران است و می توان در بسیاری از موارد آنها را منطبق بر احکام و اخلاقیات ا سلامی دانست. از جمله تو صیه های وی در این باره می توان به موارد ذیل ا شاره کرد: مهربانی با دیگران و اهمیت دادن به آن‌ها، ارتباط با دیگران، فروتنی و خدمت ، احترام به آموزگاران، عشق ورزیدن در مقابل کینه و تنفر، سخاوت ، دوری از مشاجره، گذشت ، سپاسگزاری، وفاداری به خانواده و موارد دیگر. (دایر، ۱۳۹۵؛ دایر، ۱۳۹۸الف)

وی همچنین به طبیعت و حیوانات و ایجاد هماهنگی با طبیعت و ساعات طلوع و غروب جهت مراقبه و نیایش اهمیت خاصی می د هد. (دایر، ۱۳۹۸ب) او در مورد طبیعت می‌گوید که ما انسان‌ها ارگانیسمی در یک محیط نیستیم، بلکه ارگانیسم محیطیم. در واقع وی جهان خارج را به مثابه جسم امتداد یافته خود می بیند. همچنین معتقد است علت این‌که ما طبیعت را از بین می بریم و آن را سرراه منافع و آسایش خود می دانیم، این است که ما خودمان را از آن نمی دانیم. انسان، طبیعت و همه بشر یک اصل واحدند و از هم جدا نیستند؛ آن‌ها مانند یک هولوگرام سه بعدی‌اند که تمام خصوصیات تمام اجزا را با هم دارد.(دایر، ۱۳۹۳، ص. ۷۶-۷۷)

۲-۳- تحلیل گفتمان محبت به خدا، خلق و طبیعت در نگاه حکیمی ، دایر

از لحاظ فضای گفتمانی، حکیمی درصدد گفتمان سازی عاطفی و محبت آمیز با خداوند است. وی سعی می کند انسان را به خداوند جذب کند. سعی بر بیان محبت بی نهایت خداوند به انسان دارد. گفتمان جذاب ارز شمند نشان دادن انسان به وی. گفتمانی که باعث سعادت و معنویت و هدایت بشر می شود. بعلاوه او به گفتمانی محبت آمیز میان انسانها و در حقیقت گفتمانی بشر دو ستانه معتقد ا ست. ولی نه گفتمانی با تعاریف ناقص و امانیستی و بدون خدای امروزی. گفتمانی که محبت به انسانها را در امتداد محبت و عشق به خداوند می داند و برای او وظیفه و حقوقی قرار داده است تا در صورت عدم دریافت پاسخ در خور نیز، در جهان آخرت و در طول زندگی بدون اجر و پاداش نباشد. وی همچنین گفتمان طبیعت دوستانه و محبت به حیوانات و طبیعت را نیز بر اساس حس مسئولیت و دلسوزی می داند. و در امتداد سفارش به آن به جزا و پاداش اخروی و نتیجه دنیوی آن نیز اشاره می نماید. گفتمان آینده نگرانه اسلام نیز در اینجا اهمیت بسیار دارد. هنگامیکه نهی در اسراف و تبذیر منابع و نعمتها به میان می آید و هنگامیکه به مبحث بازیافت مواد و ا ستفاده بهینه از آنها ا شاره می شود در واقع نگران نسلهای بعدی بشر و آینده جهان است.

دایر نیز گفتمانی مبتنی بر ع شق و محبت را می آغازد. بر این اساس هر چیز را که بوی محبت و عشق بدهد را به خداوند نسبت داده و هر احساس منفی و خشم و اضطراب را به سبب دوری از خداوند می داند. او خداوند را مظهر ع شق و ع شق را ری شه هر چیز می داند. ولی وی سعی بر معرفی یک گفتمان دیگر نیز دارد. به نظر وی انسان در ابتدا باید خود را دوست بدارد تا بتواند به دیگران نیز محبت کند و آغاز و انجام محبت را خود انسان می داند. وی به گفتمان سازی احترام آمیز و ارزش مدارانه معتقد است و می گوید که اگر انسان از درون دارای احساس ارزش و احترام با شد، ارتباط و محبت او نیز محترمانه و ارزشمند است. وی همچنین به گفتمانی مسئولانه در مقابل طبیعت و کائنات اشاره دارد و در صدد ایجاد هماهنگی و یکنواختی با آن است. او ریشه و اصل خداوند، انسان و طبیعت را یکسان می داند و خود را جزئی از کل واحد کائنات می داند. در واقع وی علت تخریب و اهمیت ندادن انسانها به طبیعت را عدم آگاهی آنان از این هم ریشگی می داند.

۳- روش معنوی

منظور از روش معنوی همان راه‌های حصول معنویت

اســت که با توجه به کمیت این راه‌ها در آثار حکیمی و دایر، برجسته ترین شیوه های کسب معنویت عبارتند از عبادت، طهارت روحی یا تهذیب نفس و کسب فضایل اخلاقی.

۳-۱- عبادت

در اســلام عبادت به عملی گفته می شــود که خداوند خودش آنرا عبادت برشمرده باشد ودستور وی باشد و اگر کســی از ســر خود عملی بجا آورد و آن را به خدا نسبت دهد نه تنها عبادت نیست که نوعی بدعت است و کمترین نقشی در سعادت انسان ایفا نخواهد کرد.

۳-۱-۱- عبادت از نگاه حکیمی

از نظر حکیمی قوانین عام، کلی و حاکم بر همه قوانین اسلامی و عبادات، جوهری انسان گرایانه دارد و بر اساس مصالح و حقوق انسانی تبیین شده است، حتی اگر احکام اولیه اسلامی به گونه ای برای فرد یا افرادی ضرر و زیان داشــته باشــد، حرمت حرام و وجوب واجب برداشــته می شــود و در زمان اضــطرار نیز چنین اســت. (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج۷، ص. ۳۷۶)

عبادت هرچه و هرمقدار باشد ارزشمند است و حسن ذاتی دارد و عاملی برای تکامل انســان اســت. البته عبادت خداوند متعال باید معتدلانه باشد چون این تعادل در تعامل با روح انســان و شــادابی و توان جســمی برای عبادت دارای ارزش اســت. همچنین از نظر حکیمی عبادت بســیار باعث دلزدگی و اجبار می شود و آثار معنوی عبادت را کمرنگ می کند و در تعامل روح و عروج وی تاثیر چندانی نخواهد گذاشــت. (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج۷، ص. ۴۹۶-۴۹۷) از منظر وی «ایمان همه اش عمل اســت، زیرا عقیده هم خود عمل اســت. عمل قلبی و اقرار به آن نیز عمل اســت و عمل زبانی و بقیه وظایف دینی و همه کارها و اعمالی که باید با ارکان بدن و اعضــای تن انجام پذیرد.» (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج۱، ص. ۳۹۳)

۳-۱-۲-عبادت از نگاه وین دایر

در آثار دایر، مدیتیشــن، یوگا و مراقبه های هر روزه ، جایگزین عبادت مرســوم در ادیان الهی گردیده اســت و اســاســا در نظر او ، مدیتیشــن همان عبادت اســت که به معرفتی درونی منتج می شود. (دایر، ۱۳۹۵، ص. ۳۹). وی کرامات(ظاهری) خود را مرهون مراقبه و مدیتیشــن میداند و به کرّات مدیتیشــن و یوگا را به دیگران توصــیه می کند.(Dyer, 2010) وین دایر در کتاب «برای هر مشــکلی یک راه حل معنوی وجود دارد» اظهار می‌کند که من با مطالعه کتاب «چگونه خدا را بشــناسیم: اندرزهای یوگای پاتانجالی» به مراحل سه گانه حل مشکلات معنوی دست یافته و خدا را بهتر شــناخته اســت. در واقع با انجام مراقبه در خلا و مکانی خلوت وجود ناپیدای معنوی را احســاس کرده و با آغاز ســتایش یعنی راز و نیاز در خلوت به آن نیرو پیوسته می شوید. وی نیروی معنوی را همان حضور و وجود خــداونــد در وجود انســـــانهــا می دانــد.(دایر، ۱۳۹۸الف، ص. ۳۰-۳۳) از جمله فوائدی که دایر برای مراقبه بیان می کند آرامشی است که به وسیله آن بین ذهن و جسم خود دیوار بتنی کشیده تا خشم، پرخاش، استرس، اضــطراب و ســایر عوامل منفی نتواند از آن عبور کند و به وی آســیب رســاند. وی همچنین بیان می کند که مراقبه دنیای وی را وسعت داده و شرایط جسمانی و احساسش را بهبود می بخشــد و احســاس شــادی و ســلامتی به وی میدهد.(دایر، ۱۳۹۸الف، ص. ۱۷۴)

دایر به این نظریه اعتقاد دارد که وی جزئی از وجود خدا و طبیعت امتداد وجود وی اســت بنابراین در مورد روش دعا و راز و نیاز بیان می دارد که اگر بیرون از خودتان به دنبال خوشبختی باشید این اعتقاد در شما قوت میگیرد که ما موجود کاملی نیستیم و دعا را جهت استدعا ازیک ارباب بر زبان می آوریم. در حالیکه دعای اصــیل آنســت که از خداوند بخواهیم که اراده و خواســت را از درون من جاری کند تا من قدرت تغییر و اجابت دعا را از درون خود داشته باشم.(دایر، ۱۳۹۳، ص. ۵۶) نکته جالب در روش معنوی وین دایر در میان اغلب آثار او، روش و کاربرد عملی توصــیه های وی اســت. او در انتهای تمام فصــول کتابهای خود، به بیان راهکارها یا مراقبه هایی

جهت نیل و تجربه تو صیه ها و اندرزهای خود می پردازد که کتابهای وی را کاربردی و اندیشه وی را مورد استفاده‌تر می کند.

۳-۲- طهارت (تعالی روح)

از مهمترین راه های کسب معنویت، تزکیه نفس یا همان طهارت و تعالی روح است که با توجه به هدف غایی هر مکتب یا تفکر، شیوه انجام و کیفیت و کمیت آن بسیار متفاوت خواهد بود.

۳-۲-۱- طهارت از نگاه حکیمی

از نظر حکیمی از آیه ۳۳ سوره احزاب «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا » و آیات دیگر این سوره مبارکه می توان چنین برداشت کرد که طهارت منظور نظر قرآن کریم طهارت معنوی است اگر چه طهارت و صحت بدنی و ریشه های خانوادگی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. (حکیمی، ۱۳۸۹، ج۸، ص. ۴۵۱) همچنین از جمله دلائل فرستادن رسولان نیز تزکیه نفس می باشد.

محمدرضا حکیمی از زندگی معنوی اسلامی و طهارت روح تحت عنوان «حیات طیبه» نام برده است و آن را اینگونه تعریف می نماید:«حیات طیبه قرآنی کمال اقصای انسانی است و این حیات طیبه بعد اصلی آن در روح و باطن انسان باید تحقق یابد و بعد در زندگی مادی، و راه آن پیروی محض و بدون التقاط و گرویدن متعهدانه و معتقدانه به ثقلین است.» (سلمانی آرانی، ۱۳۹۴)

از نظر وی راه رسیدن به سلوک شرعی نیز در عمل به دستورات الهی و دوری از نواهی وپیروی بی چون و چرا از ثقلین است. وی همچنین عوامل موثر دیگری را در راه سلوک و تربیت نفس و روح موثر می داند: بیداری، اندیشیدن، عقلانیت، نیت خالص، انگیزه درست، یاد مرگ و رستاخیز، تنهایی و گوشه گیری، مراقبه و محاسبه، ترک زواید در زندگی، همنشین و رفیق مناسب، مداومت بر ذکر و عبادت، مکاشفه و مشاهده و معرفت قرآنی.(حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۴، ج۱۲، ص. ۹)

۳-۲-۲- طهارت از نظر دایر

وین دایر نیروی معنوی و طهارت را به نقل از "سنت ترازا" و "راما نا ماهارشی" اینگونه تعریف می کند: "نیروی معنوی همان حضور و وجود خداوند در درون ماست... آنچه مرتبط با ظاهر ذهن است نیروی مادی و آنچه مرتبط با درون و باطن ذهن است نیروی معنوی نامیده میشود." (دایر، ۱۳۹۸ب، ص. ۳۲)

وین دایر برای رسیدن به طهارت روح و نیروی معنوی در کتب مختلف خود به بیان راهکارها و توصیه هایی می پردازد که حاوی نکات مهمی از اندیشه وی است. در واقع شاید برجسته ترین قسمت اندیشه وی شامل "الهام" و "مکاشفه" و "جذب" است که آنها را به عنوان هدف و رسالت نهایی هر انسان معنوی بیان می‌کند.

او "الهام" را فکر یا عقیده ای می داند که در طول مراحل مختلف زندگی ما را دوباره به نیرویی که قبلا جزئی از آن بودیم پیوند می دهد و آن را تسلیم شدن به سرنوشت و فراهم کردن مجالی برای شنیدن رسالت خود می داند. در واقع در عالم روحانی بودن و سیر کردن در این عالم، راز الهام گرفتن و احساس معنویت است.(دایر، ۱۳۹۸ب، ص. ۱۹-۲۱؛ Dyer, 2005)

در توضیح «مکاشفه» بیان می‌کند که مکاشفه چیزی بیش از تجسد و تحقق جنبه ای از خود شما نیست که پیش از آن از وجودش بی خبر بودید. اندیشه مرکزی مکاشفه نیز فهم این واقعیت است که شما در خودتان توانایی «جذب» هر آنچه که آرزو کنید را دارید. او کار انسان را «خلق و جذب» دانسته و بیان می‌کند: «آوردن اشیاء به جهان فیزیکی فرآیندیست که آن را "خلاقیت" می نامیم.آنچه که خلق می کنیم درگیر با همان نیروی موجود در چیزهای خلق شده است فقط مطلب سر مقدار است!» در حقیقت وی افکار و قدرت تجسم و ذهن را منشا مکاشفه می داند.(دایر، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۱-۱۰۲)

دایر همچنین از لحظات عجیبی در زندگی سخن می گوید که آن ها را «لحظات کوآنتومی» نامیده است.

ز مان هایی که یک تجر به عجـ یب، دگرگونی و تحولی خاص برای انسان اتفاق می افتد که شاید بتوان آن را همان مکا شفه نامید؛ لحظه ای که درهایی از معنویت و گـشایش برای فرد گشـــوده می‌شـــود و وی یک زندگی نو را آغاز می‌نماید. وی لحظه ترک الکل و بخشیدن پدرش را از این نوع لحظات و مکاشفه‌ها دانسته و مدعی است که درهایی از رحمت و امیدواری و تغییر و دگرگونی همراه با عطری خوشبو و نسیمی ملایم در زندگی وی اتفاق افتاده که قبل و بعد آن چنین تجربه ای ندا شته ا ست.(دایر، ۱۳۹۵، ص. ۹۷؛ Dyer, 2006)

۳-۳- فضیلت (فضایل اخلاقی)

بیان فضـــایل اخلاقی و پرداختن به آنها از نقاط مثبت داعیه داران معنویت و اخلاق در سراسر جهان می باشد و شاید تا حد زیادی بتوان این نقاط ا شتراک را سبب اتفاق و نقطه قوت اعتنا و جذب به این تفکرات دانست که البته اغلب آنها ریشه در دستورات الهی و شرعی داشته است.

۳-۳-۱- فضیلت از نگاه حکیمی

شـــایان ذکر اســـت که ســـرتاســـر آثار حکیمی به بیان فضایل اخلاقی و اسلامی پرداخته شده است و حکیمی را می توان یک نویســـنده اخلاق مدار بر اســـاس قرآن و روا یات و نظر یه پردازی عالم به م عارف و متون دین، جهت برســـاختن جامعه ای اخلاقی اســـلامی نامید. نظام اخلاقی که بر ا ساس آرا ستن به زیبایی و دوری جستن از رذایل شکل گرفته ا ست. حکیمی برای دعوت به ف ضایل اخلاقی عنوان «زیـبایی» را بر آن نـهاده و آن ها را بطور گ سترده و تو سط آیات و روایات به‌طور مف صل تو ضیح داده است، که به اقتضای موضوع به تعدادی از این عناوین ا شاره می شود: زیبایی ک سب علم و دانایی و غذای روح، زیبایی اطاعت از خدا، زیبایی راســـتگویی و درســـتکاری، زیـبایی تربیت، زیـبایی پا کدامنی و کم خوری، زیـبایی بردباری و شـــکیبایی، زیبایی عدالت، زیبایی خشـــوع در عبادت، زیبایی ســـخاوت، زیبایی قناعت و کم مصـــرفی، زیبایی زیاد شـــمردن کار بد خود، زیبایی گشـــاده رویی، زیبایی فروتنی و تواضـــع، زیبایی ایثار و گذشـــت، زیبایی مهار خشـــم، زیبایی اندک شـــمردن کار خوب خود، زیبایی شـــجاعت و دلیری، زیبایی زهد، زیبایی ســـکوت، زیبایی آرامش و و قار و زیـبایی کوشـــش و تلاش.(حکیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ج۳، ص. ۲۶۴-۴۷۳)

از دیگر فضـــایل اخلاقی که حکیمی بدان اشـــاره کرده و ن شان از ریز بینی وی در مقوله معا شرت و زیـ ست صحیح معنوی اجتماعی دارد، می توان موارد ذیل را نام برد: نصیحت و خیرخواهی نسـبت به دیگران، صـمیمیت و یکرنگی، انتقاد درســـت فردی و اجتماعی، امانت داری، نرمش و مهربانی، چشـــم نداشـــتن به جبران و پاداش خوبی، رازداری، دوســـتی نامحدود و اعتماد محدود، احترام به ا ستاد و فروتنی در مقابل وی و موارد بســـیـار دیگر. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۹۲، ج ۱۰، ص. ۱۳۶-۱۳۳، ۴۷۵)

۳-۳-۲- فضیلت در نگاه دایر

بسیاری از فضایل اخلاقی و ابعاد معنوی وجود انسانی در نوشته‌های وین دایر نیز به صورت زیبایی انعکاس یافته است. هر چند این مفاهیم به صورت دقیق‌تر و عمیق‌تر در متون ا سلامی مورد برر سی قرار گرفته شده ا ست، با این وجود کار دایر در این جهت کار با ارز شی ا ست و تا حد زیادی در حوزه اخلاق فردی به اخلاق و عرفان اســـلامی نزدیک شـــده اســـت. شـــاید بتوان گفت که با توجه به تاثیرپذیری دایر از مولوی و خیام که در جاهای متعددی از آن‌ها نام می‌برد.(دایر، ۱۳۸۸، ص. ۵۸، ۹۷)

در این راستا به تعدادی از فضایل اخلاقی مورد اشاره در آثار وین دایر اشـــاره می‌شـــود: شـــکرگزاری، قناعت و ساده زیستی، راستگویی و صداقت، سخاوت و قدرشناسی، داشـــتن آرامش، زندگی همراه با شـــور و اشـــتیاق، متانت و مهربانی کردن، عشـــق و حمایت، خالی کردن ذهن، ارتباط با خداوند و دیگران، شور و شادی و لذت بردن از زندگی، بازگ شت به زندگی ساده و بی آلایش، اعتماد به خودتان، دخالت نکردن در امور دیگران، اعتماد به آموزه های دینی و نیروهای غیبی الهی، حرکت از جاه طلبی به سوی معنا و

زندگی معنا دار و هدفمند، حرکت از خودخواهی به سوی دیگرخواهی و خدمت به دیگران.(دایر، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۲-۱۳۲؛ Dyer, 2016)

۴-۳- تحلیل گفتمان روش معنوی حکیمی، دایر

از منظر گفتمانی، حکیمی به ترویج گفتمان ثقلینی پرداخته و قرآن و اهل بیت(ع) را منشاء دریافت عبادات، تعالی روح و رشد معنوی می داند. در حقیقت گفتمان ثقلینی مهمترین اهرم و ستون فکری حکیمی است که دیگر عقاید و مطالب وی بر آن بنیان شده است. سپس او به گفتمان تسلیم و عبد بودن در اسلام اشاره می کند و آن را بالاترین مقام در نزد خداوند می داند(اشهد ان محمدا عبده و رسوله). او همچنین به گفتمان انسان سازانه عبادات و دستورات الهی اشاره می کند و ویژگیها، تواناییها و ذائقه افراد را در انتخاب و انجام برخی عبادات موثر می داند. در واقع خداوند حد انجام تکالیف را توانایی انسان می داند و تکلیف ما لایطاق بر وی تحمیل ننموده است. به علاوه گفتمان بشردوستانه و طبیعت دوستانه عبادات نیز بسیار قابل توجه است. از آنجا که انجام بسیاری از عبادات در اسلام، بر خلاف مکاتب معنوی، در خلاء ممکن نمیباشد خداوند به ارتباط با دیگر انسانها و دیگر مخلوقات جهت انجام شریعت خود دستور داده است و روح اهمیت به دیگران و زندگی و عبادات اجتماعی را در میان انسانها ساری و جاری فرموده است.

گفتمان دایر نیز گفتمانی فردی در انجام مراقبه و مدیتیشن است. او خلاء را نزدیکترین حالت به روح معنوی و بهترین راه رسیدن به مکاشفه و جذب و الهام می داند. همچنین گفتمان نتیجه گرایانه وی که حتما باید پس از انجام مراقبه به یک حالتی از الهام و ...نزدیک شد و دستاوردی ملموس و دنیایی را جذب نمود، قابل ذکر است. گفتمان قابل توجه دیگر دایر گفتمان مذهب ستیزانه وی است. او در همه آثار خود هنگامیکه دم از انجام مراقبه و نزدیکی به خداوند می زند صریحا اشاره می کند که منظور وی با گفته ادیان و شریعت الهی فرق می کند و معنویت هیچ ارتباطی با مذهب ندارد. او حتی صراحتا می‌گوید که برای انجام مراقبه به کلیساها و کنیسه و مسجد و سایر بناهای مذهبی مراجعه نکنید چون در آنجا معنویت و نتیجه ای معنوی حاصل نمیشود. او به معنویتی انسان گرایانه و امانیستی اشاره می کند که تنها خود انسان و منویات او محور هر چیزی است و معنویتی را تجویز می کند که حتما به یک نتیجه محسوس مادی در ذهن یا جهان مادی برسد. البته گفتمان وی گفتمانی فضیلت گرایانه نیز می باشد منتها با تعاریف خود او از فضایل اخلاقی و آنچه از ادیان آسمانی اخذ و اقتباس نموده است. در نهایت نیز باید گفت که گفتمان معنوی وی گفتمانی تخیلی و تلقینی است که تنها بر وهمیات، تجربیات ، شهود و مکاشفات فردی تکیه کرده و حجت و عذرآوری واقعی و اصیل ندارد.

جداول و نمودارها:

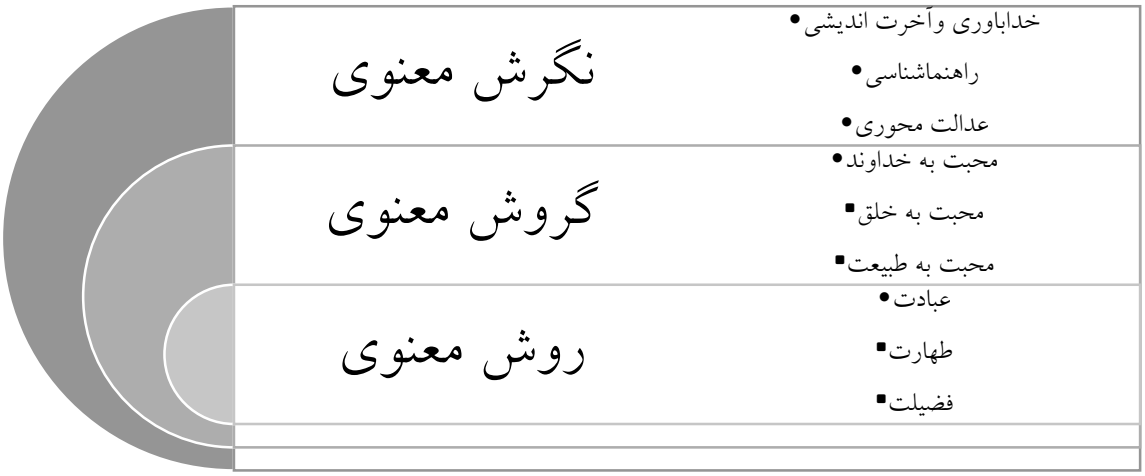

نمودار ۱: شاخص زندگی معنوی از نگاه حکیمی، دایر

جدول ۱: مقایسه مبانی زندگی معنوی از نگاه محمدرضا حکیمی و وین دایر

نگرش معنوی		
	محمدرضا حکیمی	وین دایر
خداباوری	خدامحوری در تمام سطوح فردی واجتماعی	اعتقاد به یگانگی خداوند تنها در جهت اهداف بشر خداباوری حداقلی و فردی
راهنماشناسی	اعتقاد به تمامی پیامبران الهی و اطاعت همه جانبه از پیامبر خاتم(ص)	اعتقاد به برخی پیامبران بدون توصیه به اطاعت از شریعت (راهنمایان غیر الهی)
عدالت محوری	محور و اساس جامعه اسلامی قرآنی	امری بیرونی وغیر واقعی جهت فرار از مسئولیت و تلاش
گروش معنوی		
	محمدرضا حکیمی	وین دایر
محبت به خداوند	اولین و اصیل ترین مرجع و غایت محبت	مترادف با عشق
محبت به خلق	سفارشات بسیار برگرفته از ثقلین برای حفظ کرامت انسان و رضای خداوند	سفارش در جهت حفظ ارتباط و موفقیت
محبت به طبیعت	سفارشاتی جهت هماهنگی با کائنات و حفظ حقوق مخلوقات برای رسیدن به خداوند	سفارشاتی برای هماهنگی با طبیعت زیرا انسان ارگانیسم محیط است.
روش معنوی		
	محمدرضا حکیمی	وین دایر
عبادت	طبق دستور خداوند برای کسب رضای وی	مراقبه و مدیتیشن و یوگا تنها جهت یافتن آرامش

طهارت روحی	تزکیه نفس و تعالی روح با عمل به فرامین خداوند و دوری از محرمات و نواهی واقعی و قابل ارزیابی	الهام و مکاشفه و جذب جهت دست یافتن به قدرتهای شگرف برگرفته از اوهام و خیال
فضایل اخلاقی	توصیه های اخلاقی فردی و اجتماعی	توصیه های اخلاقی فردی برگرفته ازبرخی ادیان الهی

نتیجه گیری

دستاوردهای پژوهش صورت گرفته از بازخوانی تطبیقی و تحلیل گفتمانی مبانی معنویت شناختی زندگی عبارتند از:

۱) در باب نگرش معنوی؛ محمدرضا حکیمی ایمانی را موثر می داند که با شناخت کامل خداوند براساس قرآن و روایات و همراه با اقرار قلبی و عمل به جوارح و پرستش و اطاعت از خداوند در تمام شئون زندگی چه فردی و چه اجتماعی باشد. در مقابل وین دایر با دیدگاه معنویت منهای دین ، خدایی را میشنا ساند که تنها در جهت خدمت به انسان معاصر است و وصول وی به اهدافش را تضمین می کند. لذا نگاه دایر نگاهی ابزارگرایانه در مقوله توحید است. در مقوله نبوت نیز از آنجایی که دایر شریعت خاصی را توصیه یا ترویج نمیکند، اشاره به پیامبران یا هدف آنها و معاد و رستاخیز نیز در آثارش بطور مستقیم دیده نمی‌شود، در حالی‌که حکیمی توحید، نبوت و معاد را در یک راستا و یک زنجیره برمبنای به شریعت اسلام می‌داند. دایر عدالت را یک مفهوم بیرونی و روشی جهت اجتناب از پذیرش مسئولیت در قبال زندگی خود می داند، در حالی‌که حکیمی عدالت را محور و اساس جامعه قرآنی و زندگی معنوی برمیشمرد.

۲) در باب گروش معنوی؛ حکیمی و وین دایر بیشترین قرابت آرا را با یکدیگر در محبت و بذل آن می‌دانند. حکیمی بر نقش محوری عشق و دوستی در احیای زندگی انسانی و ارز شمند تاکید دا شته و باوردارد که ایمان و باورهای درست، حقیقتی است که از در آمیختن عقل و عاطفه به وجود می آید. دایر نیز وجود خداوند را با عشق مترادف می داند و عشق را تنها حقیقت این عالم هستی می داند و می گوید آنکه عشق نمی ورزد و دیگران را دوست ندارد، خدا را نمی‌شناسد. همچنین هر دو توصیه های فراوانی در محبت به مخلوقات داشته و توجه به دیگر انسان‌ها و طبیعت را ا ساس اعتقاد خود می دانند.

۳) در روش حصول معنویت نیز شاهد تضارب آرای حکیمی و دایر هستیم. حکیمی در کتب خود با استفاده از متون اصیل اسلامی به توصیه هایی پرمحتوا در زمینه های عبادی و معنوی اسلامی پرداخته و از لحاظ اصول و مبنا بسیار غنی است. گرچه خود نگاه حکیمی به آیات و روایات و دسته بندی خاص و تبویب و عنوان گذاری آنها نشان از ذوق و شیوه خاص وی می باشد. در حالی‌که دایر بیشتر به رویکرد کاربردی و عملی توصیه ها توجه داشته و در انتهای تمام فصول کتب خود مخاطب را ترغیب به انجام یک سری اعمال و توصیه های روزانه می کند و در واقع با شیوه عملی و با محتوای کم و شاید بدعت گونه، مخاطب را با خود همراه می سازد. کلمه عبادت ومراقبه در آثار وین دایر به معنی عبادت و مراقبه در متون اسلامی ومذهبی نیست. در آثار وین دایر، هر عملی که انسان از خودش ابداع کند و بتواند با آن عمل کمی آرامش ذهنی و روحی کسب کند، عبادت یا مراقبه نام گرفته است. دایر «الهام»، «مکاشفه» و «جذب» را به عنوان هدف و رسالت نهایی هر انسان معنوی بیان می‌کند؛ در حالی‌که هدف عبادت و تعالی روح در مکتب اسلام ر سیدن به قرب خداوند متعال و ر ضایت او ا ست. گفتنی است هر دو آن‌ها به فضایل اخلاقی دعوت نموده و توصیه های مشابهی در باب بسط اخلاق فردی(دایر و حکیمی) و

اجتماعی (حکیمی) دارند.

۴) درنهایت باید گفت که معنویت دایر یک معنویت فردی و مذهب ستیزانه و معنویت حکیمی یک معنویت فردی و اجتماعی و بر اساس مذهب می باشد.

منابع

ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین. (۱۴۰۳ق). *عوالی اللئالی العزیزیه*. (جلد چهارم). موسسه سید الشهداء.

بشیر، حسن. (۱۳۹۹). *روش عملیاتی تحلیل گفتمان*. سروش.

پناهی، علی احمد. (۱۳۹۲). *مهارت های زندگی ویژه متاهلین*. (جلد اول). دفتر نشر معارف.

حکیمی، محمدرضا. (۱۳۷۶). تعریف عدالت از زبان امام صادق(ع). *بازتاب اندیشه*، ۸۲.

حکیمی، محمدرضا. (۱۳۸۹). *جامعه سازی قرآنی*. دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا. (۱۳۹۱). *عاشورا و عدالت*. دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۸۶). *الحیات*. (جلد ششم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۸۹). *الحیات*. (جلد هشتم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۱). *الحیات*. (جلد اول). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۱). *الحیات*. (جلد دوم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۱). *الحیات*. (جلد سوم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۱). *الحیات*. (ج چهارم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۱). *الحیات*. (جلد هفتم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۲). *الحیات*. (جلد دهم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۳). *الحیات*. (جلد یازدهم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۴). *الحیات*. (جلد دوازدهم). دلیل ما.

حکیمی، محمدرضا؛ حکیمی، علی؛ و حکیمی، محمد. (۱۳۹۵). *الحیات*. (جلد نهم). دلیل ما.

حمیدیه، بهزاد. (۱۳۹۹). *درسنامه نقد معنویت های نوپدید*. بوستان کتاب.

دایر، وین. (۱۳۷۳). *عظمت خود را دریابید*. ترجمه محمدرضا آل یاسین. هامون.

دایر، وین. (۱۳۸۵). *ندای درون*. ترجمه سیما فرجی. نسل نو اندیش.

دایر، وین. (۱۳۸۸). *اندیشه های ماندگار*. ترجمه محمدرضا آل یاسین. هامون.

دایر، وین. (۱۳۹۳). *نه اصل معنوی*. ترجمه امیر کرمانی. کتاب پارسه.

دایر، وین. (۱۳۹۵). *تحول*. ترجمه مصطفی یزدانی. آتیسا.

دایر، وین. (۱۳۹۷). *قلمرو اشتباهات شما*. ترجمه فروزنده دولتیاری. نیک فرجام.

دایر، وین. (۱۳۹۸الف). *برای هر مشکلی یک راه حل معنوی وجود دارد*. ترجمه وجیهه آیت اللهی. کتاب پارسه.

دایر، وین. (۱۳۹۸ب). *الهام رسالت نهایی شما*. ترجمه رسول عظیمی. اردیبهشت.

سلمانی آرانی، حبیب الله. (۱۳۹۴). *چشمه سار حکمت(محمدرضا حکیمی)*. فرهیختگان تمدن شیعی.

شریفی دوست، حمزه. (۱۳۹۲). *کاوشی در معنویت های نوظهور؛ بررسی ده جریان فعال در ایران*. دفتر نشر معارف.

قرآن کریم

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۷۵). *اصول کافی*. (جلد دوم) ترجمه محمدباقر کمره‌ای. انتشارات اسوه.

ملکیان، مصطفی. (۱۳۸۶). *مشتاقی و مهجوری*. نگاه

معاصر.

ون دایک، تئون. (۱۳۸۲). *مطالعاتی در تحلیل گفتمان؛ از دستور متن تا گفتمان کاوی انتقادی*. ترجمه پیروز ایزدی. مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.

نوری، حسین بن محمد تقی. (۱۴۰۸ق). *مستدرک الوسائل*. موسسه آل البیت(ع).

References

Bashir, H. (2020). *Operational method of discourse analysis*. Soroush. [In Persian]

Dyer, W. W. (1994). Choosing your own greatness. (M. R. Ale Yasin, Trans). Hamoun. [In Persian]

Dyer, W. W. (2006). *Inspiration*. (S. Faraji, Trans). Nasle No Andish. [In Persian]

Dyer, W. W. (2009) *Wisdom of The Ages*. (M. R. Ale Yasin, Trans). Hamoun. [In Persian]

Dyer, W. W. (2010). *Your Sacred Self*. Hay House.

Dyer, W. W. (2014). *Manifest Your Destiny*. (A. Kermani, Trans). Ketab Parse. [In Persian]

Dyer, W. W. (2016). *The shift*. (M. Yazdani, Trans). Atisa. [In Persian]

Dyer, W. W. (2018). *Your Erroneous Zones* (F. Dolatyari, Trans). Nikfarjam. [In Persian]

Dyer, W. W. (2019) *There's a Spiritual Solution to Every Problem.* (V. Ayatollahi, Trans). Ketab Parse. [In Persian]

Dyer, W. W. (2019). *The Power of Intention*. (R. Azimi, Trans). Ordibehesht. [In Persian]

Hakimi, M. R. (1997). Definition of justice in the language of Imam Sadegh (AS). *Baztebe Andishe*, 82. [In Persian]

Hakimi, M. R. (2012). *Ashura and Justice*. Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R. (2010). *Quranic Community Building.* Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2007). *Al-Hayat*. (Vol. 6). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2010). *Al-Hayat*. (Vol. 8). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2012). *Al-Hayat*. (Vol. 1). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2012). *Al-Hayat*. (Vol. 2). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2012). *Al-Hayat*. (Vol. 3). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2012). *Al-Hayat*. (Vol. 4). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2012). *Al-Hayat*. (Vol. 7). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2013). *Al-Hayat*. (Vol. 10). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2015). *Al-Hayat*. (Vol. 12). Dalil Ma. [In Persian]

Hakimi, M. R., Hakimi, A., & Hakimi, M. (2016). *Al-Hayat*. (Vol. 9). Dalil Ma. [In Persian]

Hamidiye, B. (2020). Criticism textbook of emerging spiritualities. Boustan ketab. [In Persian]

Ibn Abi Jamhoor, M. Z. (1983). *Flood of divine lights*. (Vol. 4). The Sayyid al-Shuhada Institution. [In Persian]

Kolini, M. Y. (1996). *Osuol Kafi*. (Vol. 2). (M. B. Komarehei, Trans). Oswa Publications. [In Persian]

Malekian, M. (2007). *Moshtaghi and Mahjouri.* Negah Moaser. [In Persian]

Noori, H. M. T. (1988). *Mustadrak al-Wasa'il.* Aale Bayt Institute. [In Persian]

Panahi, A. A. (2013). Special life skills for married people. (Vol. 1). Maaref Publication. [In Persian]

Salmani Arani, H. (2015). The source of wisdom (Mohammad Reza Hakimi). *Scholars of Shiite Civilization.* [In Persian]

Sharifi Doost, H. (2013). *Exploration of emerging spiritualities; A Study of Ten Active Currents in Iran*. Maaref Publication. [In Persian]

The Holy Quran.

Van Dijk, T. (2000). *Ideology and Discourse: Internet Course for the universitas Oberta de Catalunya.*